

ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการประยุกต์ใช้ความกตัญญูทเวทีในโครงการอบรมค่าย
คุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

Study Application Of Gratitude In Training Camp Morality Teacher Of The Teach
Morality In School Mahachulalongkornrajavidyalaya University College. At
Nakhon Ratchasima Campus.

พระวิชาญ โอภาสโร (ถ่ายสูงเนิน)^๑
ดร.เสฐียร ทังทองมะดัน^๒

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาความกตัญญูทเวทีใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาแนวทางการปลูกฝังความกตัญญูทเวทีในโครงการอบรมค่าย
คุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
นครราชสีมา และ (๓) เพื่อเสนอแนวทางการนำหลักกตัญญูทเวทีไปประยุกต์ใช้ในโครงการอบรม
ค่ายคุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา
เขตนครราชสีมา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสารศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐม
ภูมิ ชั้นทุติยภูมิทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

ความกตัญญูทเวที หมายถึง ความตระหนักรู้ในคุณของบุคคล การตอบแทนคุณ
ความรู้สึกลำบากในบุญคุณและคิดตอบแทนคุณบุคคล คนผู้ที่ขาดความกตัญญู ย่อมไม่น่าคบหา และ
เป็นสาเหตุนำมาซึ่งภัยพิบัติต่างๆ ทั้งต่อตนเองและต่อสังคม

แนวทางการปลูกฝังความกตัญญูทเวทีในโครงการอบรมค่ายคุณธรรมของครูพระสอน
ศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ปัญหา
อุปสรรค นักเรียนบางคนไม่ค่อยสนใจในการเรียน ผู้บริหารยังขาดการสร้างระบบ การดูแล การ
ติดตาม การดำเนินงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติ ขาดการมีส่วนร่วมของนักเรียน การสอนยังขาด
ความรู้และเทคนิค

วิเคราะห์ปัญหาการประยุกต์ใช้ความกตัญญูทเวทีได้ ๕ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านเนื้อหาและ
หลักสูตรขาดความรู้ (๒) ด้านการผลิตและการใช้สื่อขาดความรู้ในการใช้เทคโนโลยีในการสอนรวมทั้ง
ขาดเทคโนโลยีในการสอน (๓) ด้านการดำเนินการสอนนักเรียนไม่เชื่อฟัง ขาดการสอนต่อเนื่อง (๔)
ด้านการวัดผลประเมินผลสถานศึกษา ไม่ได้ให้ระเบียบการวัดผลประเมินผลของสถานศึกษาแก่พระ

^๑ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
นครราชสีมา.

^๒ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

สอนศีลธรรม ที่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในการประเมินผลตามสภาพจริง (๕) ด้านวิจัย มีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนให้สามารถปรับตัวและเกิดการเรียนรู้ (๖) ด้านงบประมาณ วางแผนในการจัดหาสื่อที่ยั่งยืน (๗) ด้านหลักธรรมความกตัญญูกตเวทิต์ ได้แก่ อริยสัจ ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ อริยมรรค ๘ โลกธรรม ๘ ทิศ ๖ มงคลชีวิต
 คำสำคัญ : ประยุกต์ใช้ความกตัญญูกตเวทิต์,ครูพระสอนศีลธรรม

ABSTRACT

This study has three objectives: (1) to study the gratitude in Theravada Buddhism (2) to study the ways of cultivating gratitude in the moral education camp of moral teachers in schools. Mahachulalongkornrajavidyalaya University And (3) to propose a guideline for the application of gratitude to the moral training camp of moral teachers in schools. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Ratchasima Campus This research is a research paper to collect data from the primary documents. Secondary research papers And interview the target audience.

Gratitude means the awareness of you in the person, the reward, the sense of gratitude, and the reward of the person. Those who lack gratitude Can not And cause disaster. Both to themselves and to society.

Cultivating gratitude in moral education program of moral teachers in schools. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Problems, obstacles, some students are not interested in learning. Management also lacked the need to establish a system to monitor the implementation of the results in practice. Lack of Student Participation Teaching also lack of knowledge and techniques.

The problem of application of gratitude in 5 aspects is as follows: (1) content and lack of knowledge; (2) production and use of media; lack of knowledge in using technology; 3) The implementation of teaching students do not obey. Lack of continuous teaching (4) The evaluation of the school. It does not provide the school's moral judgment. (5) Research has an important role in moral development. (6) The budget plan for the media is still lacking. (7) The principle of gratitude is Ariyawat 4, the 4 th sacred object 4, 4 mr. 6

Keyword: Gratitude In Training, Morality Teacher

๑. บทนำ

โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จึงถือกำเนิดขึ้นและเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๖ โดยข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างกระทรวงวัฒนธรรมกับกระทรวงศึกษาธิการ ในการสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปสอนในโรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษาซึ่งที่ระยะแรกรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณ ให้กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายถวายพระที่เข้าไปสอนใน สถานศึกษาระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาและระดับอาชีวศึกษา ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค^๓ การจะพัฒนาคนให้มีคุณภาพนั้นคนจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม โดยการพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่เด็ก เพราะเด็กจะต้องเติบโตเป็นผู้ใหญ่และดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ต่อไป หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔ จึงได้กำหนดให้นักเรียนที่เป็นชาวพุทธ เรียน วิชาพระพุทธศาสนาตลอดหลักสูตร^๔

การเกิดพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในปัจจุบันยังมีปัญหาในทางปฏิบัติอยู่มาก กล่าวคือ ขาดการเรียนการสอนอย่างจริงจังจึงรวมทั้งขาดการบูรณาการการเรียนการสอนด้านศีลธรรมเข้า กับวิชาสามัญโดยทั่วไป อีกทั้งไม่ให้ความสำคัญต่อพระสอนศีลธรรมที่มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอย่างถ่องแท้เข้ามาเป็นครูหรือวิทยากรในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบและครบวงจรทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติส่งผลให้ผู้เรียนขาดความซาบซึ้ง ขาดการปฏิบัติและขาดการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างทั่วถึง จึงไม่สามารถใช้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมคุณธรรมและแก้ปัญหาชีวิตของเยาวชนและประชาชนในสังคมได้อย่างเด่นชัด และเป็นรูปธรรม^๕

ปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากการขาดกตัญญูกตเวทิตาธรรมของเด็กและเยาวชน มี ๓ ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่ (ก) สาเหตุที่ทำให้เด็กและเยาวชนขาดกตัญญูกตเวทิตาธรรม มีหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น ปัญหาทางครอบครัวปัญหาด้านจิตใจเยาวชน ปัญหาการเลียนแบบเพื่อน ๆ ในทางที่ไม่ดี (ข) ปრაกฏการณ์ที่เป็นผลกระทบจากการขาดกตัญญูกตเวทิตาธรรม เช่น ปัญหาการมีค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง ปัญหาเสพติดลัทธิบริโภคนิยม ปัญหายาเสพติดให้โทษ ปัญหาอาชญากรรมทางเพศ (ค) ผลกระทบระยะยาว คือ ทำให้ผู้ออกตัญญูจะต้องไปสู่ทุกติ มีนรกภูมิ เป็นต้น

ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงยกย่องความกตัญญูกตเวทิตาว่ามีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกอบรมให้เกิดมี จากเหตุผลดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเกี่ยวกับการนำหลักความกตัญญูกตเวทิตาประยุกต์ใช้ในการอบรมค่านิยมคุณธรรมในสังคมปัจจุบัน เพราะเป็นปัญหาที่ร้อนแรงในสถานการณ์ปัจจุบัน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจ

^๓ กองพุทธศาสนาสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๔๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๔๖.

^๔ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๕ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐-๓๑.

^๕ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๕ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒-๓๓.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๗.

เข้าใจให้ชัดเจน เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาวัดกับสังคมชุมชนที่อยู่รอบๆ บริเวณวัด และยังสืบอายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาความกตัญญูทเวทิตีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาปัญหาการประยุกต์ความกตัญญูทเวทิตีในโครงการอบรมค่ายคุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ความกตัญญูทเวทิตีในโครงการอบรมค่ายคุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยค้นคว้าทางเอกสารตามลำดับ รวบรวมข้อมูลแล้ว ค้นคว้านำมาเรียบเรียงย่อความ จากข้อมูลที่เชื่อถือได้ คือปฐมภูมิ ค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ โดยนำมา วิจัยเอกสารเกี่ยวกับ การประยุกต์ใช้ความกตัญญูทเวทิตีในโครงการอบรมค่ายคุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา นำเสนอ ผลงานวิจัยและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาวิจัย

๔. ผลการศึกษา

ความกตัญญูทเวทิตีในพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ พระพุทธศาสนาส่งเสริมความกตัญญูทเวทิตี สอนให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่ของตนเอง เริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อหน้าที่ในครอบครัว เช่น หน้าที่ของบิดามารดา หน้าที่ของบุตรธิดา เมื่อทุกคนปฏิบัติตามหลักความกตัญญูแล้ว จะก่อให้เกิดความเจริญด้านจิตใจ ซึ่งจะส่งผลให้สังคมนั้น ๆ มีความสงบสุขและร่มเย็นตลอดไปหลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญู เช่น พรหมวิหาร และสังคหวัตถุ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความรักความเมตตาต่อกันในสังคม ส่วนหลักธรรมอันเป็นปทัชชหีวารวัฏฏ์ต่อความกตัญญู เช่น อกุศลมูล และ มัจฉริยะ ซึ่งเป็นเหตุทำให้ความรัก ความเคารพ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ลดน้อยถอยลง เกิดช่องว่างระหว่างมนุษย์ ส่งผลให้มองไม่เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องตอบแทนพระคุณเป็นที่มาของความลบลู่ การตีตนเสมอ และความอกตัญญูต่อผู้มีคุณ ต่อสถาบัน และต่อธรรมชาติแวดล้อมความกตัญญูแทรกอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีไทย จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคม ดังนั้น หากบุคคลทุกฝ่ายได้ศึกษาและรู้คุณค่าของความกตัญญู รู้ประโยชน์ที่จะได้รับ จนสามารถนำหลักการเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในสังคม ย่อมจะมีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคม อันจะส่งผลให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าและผาสุกมั่นคงสืบต่อไป

ประเด็นปัญหาปัญหาการประยุกต์ความกตัญญูทเวทิตีในโครงการอบรมค่ายคุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา สภาพและปัญหาการแสดงความกตัญญูทเวทิตีของนักเรียนในสังคมไทยปัจจุบันพบว่าสภาพแวดล้อมของปัญหามีหลายส่วนเกี่ยวเนื่องกันอยู่ สัมพันธภาพระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียนความเกื้อกูล

ช่วยเหลือระหว่างกันขาดหายไป นักเรียนเติบโตขึ้นมาโดยไม่รู้ว่าจะอะไรคือจริยธรรม ศีลธรรม หรือ กรอบการประพฤติแนวปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาความเสื่อมทางด้านความประพฤติศีลธรรมและ คุณธรรมที่เกิดขึ้นกับนักเรียนไทยนั้น มีจำนวนไม่น้อยที่ได้เห็นห่างจากคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักที่พึงและที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ส่วนมากไม่เห็นประโยชน์ของธรรมะแต่เห็นเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่าย คุณค่าความสำคัญทางศาสนา เช่นการทำบุญ เป็นสิ่งที่นักเรียนให้ความสำคัญในระดับปานกลางปัญหาการแสดงความกตัญญูกตเวทีของนักเรียนในสังคมไทยปัจจุบันนั้น มีอยู่สองส่วนที่ควรพิจารณาเป็นสำคัญ นักเรียนที่เติบโตมาจากครอบครัวที่มีการเลี้ยงดูแบบควบคุมและการเลี้ยงดูแบบตามใจซึ่งยังมีอยู่มากในครอบครัวไทย มีแนวโน้มทำให้เกิดปัญหาด้านความเครียด หดหู่ ซึมเศร้า และความขัดแย้งในตัวของนักเรียนเอง และครอบครัวที่เลี้ยงดูแบบทอดทิ้งถือเป็นรูปแบบการเลี้ยงดูที่มีแนวโน้มก่อให้เกิดปัญหากับนักเรียนมากที่สุด นักเรียนได้รับผลกระทบคือขาดความอบอุ่น และมีปัญหาหลายอย่างตามมา

การประยุกต์ใช้ความกตัญญูกตเวทีในโครงการอบรมค่ายคุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ได้แก่ (๑) ด้านเนื้อหาและหลักสูตร ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความกตัญญูและสร้างกิจกรรมที่กำหนดไว้ในหลักสูตร (๒) ด้านการผลิตและการใช้สื่อเน้นการใช้สื่อที่แสดงถึงความกตัญญูกตเวที (๓) ด้านการดำเนินการสอน ให้นักเรียนเห็นความสำคัญและคุณค่าในการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความกตัญญู (๔) ด้านการประเมินผล เพื่อต้องการทราบว่าเมื่อใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสร้างความกตัญญูแล้ว นักเรียนมีความกตัญญูมากหรือน้อย (๕) ด้านวิจัย งานวิจัยนับว่ามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนให้สามารถปรับตัวและเกิดการเรียนรู้ ความกตัญญู กตเวทีโดยตรง (๖) ด้านงบประมาณ วางแผนในการจัดหาสื่อที่ยังขาดสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความกตัญญูกตเวที (๗) ด้านหลักธรรม ความกตัญญูกตเวที ได้แก่ อริยสัจ ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ อริยมรรค ๘ โลกธรรม ๘ ทิศ ๖ มงคลชีวิต การประยุกต์คำสอนกตัญญูกตเวทีได้เป็นอย่างดี ร่วมกับรายละเอียดการอบรมส่งเสริมตามหลักไตรสิกขา การฟังและปฏิบัติธรรม การให้นักเรียนคิดออกแบบและได้ปฏิบัติ โดยการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม ล้วนมีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้เกิดความตระหนักรู้ กตัญญูเกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมาและทำให้ครูพระสอนศีลธรรมเข้าใจ เข้าถึง และสร้างคนให้เกิดความกตัญญูกตเวที

๕. บทสรุป

การสอนศีลธรรมในโรงเรียนจะไม่ประสบผลสำเร็จเพราะสภาพปัญหาการแสดงความกตัญญู กตเวทีของนักเรียนในสังคมไทยปัจจุบัน ที่มีสาเหตุเกิดจากสภาพครอบครัวและการเลี้ยงดู ้วยของนักเรียน ความเข้าใจที่ไม่เพียงพอในนิยามความดี จริยธรรม ศีลธรรมหลักการทางพระพุทธศาสนา และอิทธิพลจากสื่อออนไลน์ทำให้เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมไม่เหมาะสม การเลี้ยงดูแบบทอดทิ้ง ละเลยพฤติกรรมของนักเรียน ทำให้เกิดความประพฤติกตัญญูของนักเรียนที่ขาดการไตร่ตรอง ขาดสติยั้งคิด ด้วยวิสัยทัศน์ที่ยังขาดประสบการณ์ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง พฤติกรรม การขาดความกตัญญูกตเวทีของนักเรียนปรากฏผ่านสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต

การนำเอาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวที จะต้องมีการประยุกต์ใช้หลักธรรมอย่างต่อเนื่อง การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูกตเวที ตลอดจนการสร้างรูปแบบร่วมกันระหว่างครูพระและนักเรียนให้เข้าใจกระบวนการเรียนที่จะตระหนักสร้างคุณค่าและความสำคัญของความกตัญญูกตเวที

๖. ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยผู้วิจัยเห็นว่านครราชสีมา ๑) ควรมีการจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และการประเมินผลทางคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนให้มากขึ้น ๒) ควรมีการใช้พุทธสุภาษิต คำคม คำกลอนที่มีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมการเรียนการสอนแก่นักเรียน และมีวิธีการถ่ายทอด/นำเสนอเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทีให้มากขึ้น ๓) ควรมีป้ายแสดงรายชื่อนักเรียนที่มีจริยธรรมดีเด่นของโรงเรียน และมีข้อเขียนพุทธสุภาษิต คติพจน์สอนใจเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทีไว้ตามที่ต่าง ๆ ในบริเวณโรงเรียน ๔) ควรมีการใช้วิธีการประเมินผลทางจริยธรรมอย่างหลากหลาย และมีการติดตามการประเมินผลการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียน และเสนอผลการประเมินให้ครูทุกคนทราบ

๖.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไปใน ผลงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นงานวิจัย ที่มุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้ความกตัญญูกตเวทีในโครงการอบรมค่ายคุณธรรมของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มุ่งเน้นให้เกิดความรู้ด้านหลักธรรมความกตัญญูกตเวที การแสดงกิจกรรมที่น่าสนใจ และความใส่ใจของนักเรียน ไม่ได้มุ่งการสอนในเนื้อหาวิชาสามัญทั่วไป

๖.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่าทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควรให้การสนับสนุนในการเรียนการสอน งบประมาณ สื่อการเรียนรู้ การวิจัย เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยความกตัญญูกตเวทีที่เป็นรูปธรรม สามารถประยุกต์รูปแบบการใช้หลักความกตัญญูกตเวทีได้ทั่วประเทศสืบไป

บรรณานุกรม

- กองพุทธศาสนาสถาณ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. วัดพัฒนา ๔๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๕ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการ
กรมการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕